

NEVALİ ÇORİ

Nevali Çori antik yerleşme yeri, Şanlıurfa ili Hilvan ilçesine bağlı Kantara köyünün sınırları içerisinde, Fırat nehrinin sağ tarafında ve onun bir yan kolu olan Katara deresinin yanında yer almaktadır.

Kalıntıların bulunduğu alan, uzunluğu 100 m. genişliği 50 m. olan ve iki kuru dere tarafından sınırlanan terası bir kireç tepesinin altında bulunmaktadır.

Nevali Çori antik yerleşmesi insanların yerleşik hayata geçmeye başladığı, yoğun avcılığın yanı sıra bitki ve hayvanların evcilleştirilmeye çalışıldığı bir dönemi yansıtmaktadır.

Depo olarak kullanılabilir çok sayıda taş yapının, kült yapısının ve birçok sanat eserinin burada bulunmuş olması, Nevali Çori yerleşmesinin bu döneme ait merkezi bir yer olduğunu göstermektedir.

Güneydoğu Anadolu'nun en dikkat çekici Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşmelerinden biri de Nevali Çori'dir. Şanlıurfa'nın 40 km. kadar kuzeyindeki çanak çömlek öncesi yerleşmenin beş evreli olduğu saptanmıştır. Bunların Çayönü'nün ızgara ve hücre planlı yapıları arasındaki geçiş evreleriyle çağdaş olduğu düşünülür. Özellikle üçüncü yapı katında ızgara ve hücre planlı yapıların yan yana bulunuşu ilginçtir. Bunlardan ızgara planlıların depo, ötekilerinse konut olarak kullanıldığı öne sürülür.

Nevali Çori'nin en ilginç yönü 4. yapı katında ortaya çıkartılmış kutsal yapıdır. Yerleşme yerinin doğu ucundaki bu yapı dıştan 14x14

metre, içten de 9x9.80 metre boyutlarında, karemsi planlı ve üç evreli bir salondan ibaret olmasıdır.

Ek Bilgi: (Kaynak; Emine Çaykara / Tempo Dergisi 2000)

Hepsi birbirinden ayrı, içinde yemek pişirme, oturma, depo bölümü olan evler... Yüzleri es geçilmiş, asıl özen bedenlerine verilmiş insan heykelleri, hayvanlı-insanlı karışık yüzlerce sanat eserinin üretildiği atölyeler... Tam olarak ne için kullanıldığı bilinmese de kült merkezi olduğu kesin özel payelerle destekli tapınak... İnsan ve hayvan ruhunu simgeleyen tasvirlerle mistik yorumlar yaptıkları figürler... Hayvanları avladıkları ok uçları, taş aletler...

Güçlü akan nehirler, bereketli ovalar ve sıra dağların doğal sınırları içinde kendilerine bir yaşam kurdular. Nereden gelmişlerdi, nereye gittiler, henüz meçhul. Hemen yanlarındaki, 800 metre yükseklikteki Göbekli Tepelerin aksine düzlük yerde olmak ve Fırat'ın kolu olan Kantara Çayı'nı görmek istediler. İçinde yaşadıkları bütün mimari yapıların girişlerini çaya çevirdiler. Belki o su şırıltısı, o güzel eserleri yapmalarına ilham verdi, belki hepsi de hiç farkında olmaksızın bir araya gelmiş sanatçılardı.

Sayıları bin kişiyi bulmuyordu. Anadolu'da çokça görülen ana tanrıça burada yerini erkeğe, belki de, kim bilir kadınla erkeğin bir arada yönetimi paylaştığı bir anlayışa bırakmıştı. Daha o zamandan sınıfları ayırmışlardı toplumu. Cinsel dünyalarından izleri kayalara, kıraçtaşlarına çizdiler, şekillendirdiler. Günümüzden tam on bir bin yıl

önce... Onlar Urfa ili sınırları içinde kalan Nevali Çorililerdi. Bugün yaşamları suların altına gömüldü. Arkeologlar yaşadıkları yer sular altında kalmadan önce yaptıkları kazılarla ne varsa topladılar. Ama GAP projesi dahilinde 1992 yılında sular altında kalan Nevali Çorililerin gizemi hâlâ merak konusu.

Tarihi değiştirebilir

Nevali Çori, 1980'li yılların sonunda ve 90'ların başındaki kurtarma kazıları sayesinde ortaya çıkarıldı ve sular altında kalmadan önce bulunan eserler, Urfa müzesine taşındı. Heidelberg Üniversitesi'nin Urfa Müzesi ile birlikte yaptığı kazılar o kadar ilginç sonuçlar ortaya koldu ki, değerlendirmeler pek çok yeni bilgiyi ortaya çıkaracak. Kazı başkanı Prof. Harald Hauptmann bir şeyin Nevali Çori kazılarıyla kesinleştiğini söylüyor: "Anadolu toprakları medeniyetin beşiği ve sanıldığı aksine tarımla birlikte yerleşik düzene geçişin simgesi olan Neolitik kültür, Akdeniz'de değil, bu topraklarda başladı."

Bu insanlar nereden buraya gelmişlerdi, bu gelişmiş sanatı nereden öğrenmişlerdi? Bunlar henüz bilinmeyenler. Avcılık toplayıcılıkla yaşamını sürdüren ilkçağ topluluklarının buldukları çevreye hakim olup yerleşik düzene geçmesi ve tarım yapmasına tarihçiler "Neolitik Devrim" diyor. Nevali Çori insanları sadece hayvanları avlayıp besin toplayarak değil tarım yaparak da gelişmişlik örneği sunuyorlardı. Hauptmann "Kısa bir süre fark olmasına rağmen yerleşik düzene geçmişti, belki bir yerden öğrenmişlerdi bunu. Toroslar iyi topraklardı, avcılık imkanı vardı, yaban ceylanlarını avlıyorlardı, ceylan çok fazlaydı, ayı vardı. Geyik ve yaban domuzu avcılığının yanı sıra koyun ve keçi yetiştiren Nevali Çorililer çağdaşlarının aksine

buğday, arpa, fasulye, bezelyenin yanı sıra Antep fıstığı, badem ve üzüm yetiştiriyorlardı" diyor.

Kafatası kültü

90/40 metrelik büyük terasın üzerinde kurulan Nevali Çori, yani yöre halkının deyişiyile Sıtma Deresi üzerinde 5 tabaka keşfetti arkeologlar. Hepsi birbirinden ayrılmış muntazam dikdörtgen evlerin iççiliğindeki özen, kanallı yapılar olması ve girişlerinin dereye bakması farklı bir yeri işaret ediyordu. Duvarlarını, odaların tabanlarını kalın bir kille sıvamışlar adeta kalın bir duvar daha örmüşlerdi üzerlerine. Taban döşemelerinin altındaki kanalları dışarıya açık tutmuşlar, böylece içerini havalandırmayı ve yaşadıkları mekanı kuru tutmayı akıl etmişlerdi.

Nevali Çorililer, ölülerini aynı bölgedeki diğer uygarlıklar gibi yaşadıkları evlere gömüyorlardı. Önce kafasını bedeninden ayırıp kuşlara parçalatıyor, sonra gömüyor ve atalarına tapıyorlardı. Kazılardaki en ilginç buluntu tapınak. Bağımsız bir tapınak hem de. T biçimli, üzerleri heykeltıraşlık eserleriyle kaplı payelerle desteklenmiş tapınak ayrı bir sınıfın varlığının kanıtı. Bu tapınağın mozaik kaplı tabanı vardı ve bir nişin içinde çok büyük boyutta muhtemelen erkek heykeli bulunuyordu.

Atölye olarak kullanılan yapıda 700 pişmiş toprak figürin buldular, sadece 30'u hayvan biçimindeydi. İnsana ağırlık vermiş bir sanat anlayışları vardı. İnsanlarla çevrelerini sarmış hayvanları, panteri, aslanı, ayıyı, yaban domuzunu, yabani atı ve uçan akbabaları tasvir ettiler. Sanatsal kalite açısından çok ileri düzeyde eserler bunlar.

Düzenli ve örgütlü bir toplum

Hauptmann "Taştan yapılmış heykeltıraşlık eserlerinin münferit eserler olmaları, bunların büyük boyutlu heykellerin modelleri olduklarını düşündürüyor. Bu görüşü destekleyen bir diğer buluntu grubu da minyatür kabartmalı payeler" diyerek ekliyor: "T başlı monolitik sütun stilize insan kabartmalarıyla bezeli ve uzunluğu 3 metreyi aşıyor. Akbabaya benzeyen 59 cm'lik kuş heykeliyle insan ve kuş karışımı 23 cm yükseklikteki bir yaratığın baş ve gövde parçasını bulduk. Bereket ve ölüm tasvir edilmiş belki, kuş da öteki dünyayla bağlantıyı simgeliyor. İşlevlerine göre ayrılmış yapıların ve bir tapınağın olması burada düzenli ve örgütlü bir topluluğun yaşadığının işareti. Ekonomik ve sosyal açıdan sınıflara ayrılmış bir toplum..."

Nevali Çori'de bildiğimiz ana tanrıça figürüne rastlamadı arkeologlar. Bunun yerine kadınla erkek bir arada ya da tek tek ayrı şekillerde ve hayvanlardaydı. "Burada erkek egemen toplum vardı diyemeyiz ama erkek figürleri daha fazla ve ana tanrıça kültü yok" diyor Hauptmann. Nevali Çori'nin bir diğer ve belki de asıl önem taşıyanı kadınların ve erkeklerin cinselliklerinin vurgulanması. Dik duran fallus biçimli erkek figürü, insan başlı kuş tasviri, ereksiyon halindeki penisiyle aslanımsı bir hayvan ve aslan heykeli ile süsülenmiş bir başlık... Bunlar henüz tam olarak açıklanamayan ama ilk olarak bulunan cinsel yaşam izleri... Burada bulunan yüksek düzeydeki sanat eserlerine bakarak özel bir topluluğun yaşadığını düşünürsek... Bu kadar yaratıcı insanlar olduklarına göre cinsel yaşamları da belki üremenin ötesindeydi. Hauptmann "Belki o odayı zifaf odası olarak kullanıyorlardı, bilinmiyor henüz. Belki de cinsel fantezileri söz konusu, henüz araştırmalar sürüyor" diyor.

Nereye gittiler, yaşam nasıl son buldu? "Muhtemelen çevre koşullarının etkisiyle başka bir yere göç etkisiyle başka bir yere göç ettiler. Belki hayvan türü azaldı, karınlarını doyurmada güçlük çektiler." Nevali Çori'den çıkarılan bütün eserler Urfa Müzesi'nde beklemede. Mimari parçalar da suların gelmesine meydan vermeden müzeye taşındı, arkeolog Murat Akman belki bir gün rekonstrüksiyonu yapılır diye numaraladı, en az yer kaplayacak şekilde tasnif etti. Dünya tarihi içinde Anadolu'nun önemini vurgulayan bu çok önemli kenti yeniden canlandırmak, eserleri herkesin görmesini sağlamak elbette mümkün.